

2. Σωκρατικές Θεωρίες

[Η θεωρία του Πλάτωνα]

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. Πάνω σε ποια βασική Σωκρατική θέση θεμελίωσε ο Πλάτων την ηθική θεωρία του;
2. Πώς μπορεί κανείς, κατά τον Πλάτωνα, να φθάσει στη γνώση του αγαθού;
3. Ποιες προσωπικές περιπέτειες και εμπειρίες οδήγησαν τον Πλάτωνα στη διατύπωση της θεωρίας του για το ιδανικό πολίτευμα;
4. Να αναφερθείτε στη δομή της ιδανικής κοινωνίας, κατά τον Πλάτωνα, σε συνδυασμό με τη θεωρία του για την ψυχή.
5. Με βάση ποια κριτήρια κατατάσσονται οι πολίτες στις διάφορες κοινωνικές τάξεις στην ιδανική πολιτεία του Πλάτωνος;
6. Με βάση όσα γνωρίζετε για την ιδανική πολιτεία του Πλάτωνος, να συμπληρώσετε τα κενά στις τρεις στήλες που ακολουθούν:

Η ιδανική πολιτεία κατά τον Πλάτωνα		
Κοινωνικές τάξεις που την απαρτίζουν	Μέρος της ψυχής το οποίο έχουν κατά κύριο λόγο αναπτύξει τα μέλη της κάθε κοινωνικής τάξης	Τι διδάσκονται τα μέλη της κάθε κοινωνικής τάξης

7. Να παρουσιάσετε τις βασικές αρχές της θεωρίας του Πλάτωνος για την παιδεία.
8. Πώς κατανοεί και δικαιολογεί ο Πλάτων την εξουσία των φιλοσόφων;
9. Σε ποια βασική μομφή είναι εκτεθειμένη, κατά το σχολικό εγχειρίδιο, η άποψη του Πλάτωνος για τους φιλοσόφους-βασιλείς;

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. α) Με ποιο τρόπο μπορεί να θριαμβεύσει το καλό στον κόσμο, κατά τον Πλάτωνα;
β) Θεωρείτε ρεαλιστική την πρότασή του;
2. Αφού διαβάσετε προσεκτικά τα σχετικά με τη σχέση γονέων και παιδιών χωρία της *Πολιτείας* του Πλάτωνος¹, να προσπαθήσετε να απαντήσετε στο ερώτημα που ακολουθεί:
Ο Πλάτων υποστηρίζει την κατάλυση των οικογενειακών δεσμών ή θέτει αυτούς τους δεσμούς πάνω σε μια νέα βάση; Πώς κρίνετε αυτή τη θέση του²; (εργασία για το σπίτι)
3. Να μελετήσετε το παρακάτω απόσπασμα και να απαντήσετε στα ερωτήματα που ακολουθούν:
«Εάν δεν βασιλεύσουν οι φιλόσοφοι στις πόλεις ή εάν αυτοί που ονομάζονται τώρα βασιλείς και κυβερνήτες δεν γίνουν φιλόσοφοι με όλη τη σημασία της λέξης, ούτως ώστε να συνδυάζεται στο ίδιο πρόσωπο η πολιτική δύναμη και η φιλοσοφία, και αν δεν αποκλεισθούν απολύτως της διοίκησης όλοι όσοι σήμερα διεκδικούν τον ένα ή τον άλλο τίτλο χωριστά, είναι αδύνατον, φίλε μου Γλαύκων, να επέλθει καμία διόρθωση των κακών που μαστίζουν τα κράτη και

¹ Βλ. Πλάτωνος *Πολιτεία* 5.461.

² Σε ενδεχόμενη αρνητική κριτική αυτής της Πλατωνικής θέσης θα μπορούσε να επισημανθεί ότι τα παιδιά χρειάζονται στοργή την οποία δεν είναι δυνατό να τους δώσουν άλλοι παρά μόνο οι γονείς τους.

όλο, καθώς νομίζω, το ανθρώπινο γένος και ούτε θα εμφανισθεί ποτέ και θα δει το φως του ήλιου η πολιτεία αυτή, της οποίας εμείς χαράξαμε το σχέδιο»

Πλάτωνος Πολιτεία Ε 473c11-e2,
μετάφραση Ι. Γρυπάρη μεταγλωττισμένη στη δημοτική

α) Πώς ορίζει τους φιλοσόφους ο Πλάτων³;

β) Πώς κρίνετε τη θέση που αναπτύσσει στο παραπάνω απόσπασμα⁴;

Β. Συνοδευτικά κείμενα

1.

- **Η πλατωνική ηθική θεωρία.**

Η ηθική θεωρία του Πλάτωνα διαπλέκεται αξεδιάλυτα με τις ιδέες του για την ψυχή και την αθανασία. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η μεταβατική αισθητηριακή ζωή του ατόμου, η οποία συνίσταται από τις σκέψεις του, τις αντιλήψεις του και τις εμπειρίες του, που περιλαμβάνουν τον φαινόμενο ή από κόσμο του, παύει με το θάνατο, και επιστρέφει στην ύπαρξη του κόσμου των ιδεών, τον πραγματικό κόσμο από τον οποίο είχε έλθει και προς τον οποίο πρέπει να συμμορφωθεί. Έτσι, η ηθική θεωρία του Πλάτωνα εισέρχεται στη διδασκαλία της αυτοπραγματοποίησης, δεδομένου ότι το άτομο κατά την επόμενη ζωή του επιτυγχάνει βαθμιαίως την τελειοποίησή του, ένα είδος ευθείας κατάστασης, απελευθερωμένης από τους περιορισμούς του χώρου και του χρόνου, της σωματικής ύπαρξης και των αισθητηριακών (φαινομενικών) εμπειριών. Ο άνθρωπος έχει

³ Φιλόσοφοι, κατά τον Πλάτωνα, είναι εκείνοι οι οποίοι είναι σε θέση να παρατηρήσουν, να εξετάσουν, να δουν τις ιδέες (πρβλ. π.χ.: «Πρέπει να ονομάζουμε φιλοσόφους μόνο εκείνους που αφοσιώνονται στην εξέταση του όντος καθ' εαυτό; Αναντίρρητα» (Πλάτωνος Πολιτεία, 480a11-12).

⁴ Ο Έρασμος, στο έργο του *Μωρίας Εγκώμιον* σατιρίζει αυτή τη θέση του Πλάτωνα με τα ακόλουθα λόγια: «Μα τους θεούς! Κι έρχονται ύστερα απ' αυτά κι ανεβάζουν στα ουράνια το περίφημο γνωμικό του Πλάτωνα: 'Ευτυχισμένες οι πολιτείες που θα τις κυβερνούσαν φιλόσοφοι ή που οι κυβερνήτες τους θα φιλοσοφούσαν'. Το αντίθετο! Αν διαβάσετε τους ιστορικούς, θα δείτε πως καμιά κυβέρνηση δε χαντάκωσε περισσότερο τις υποθέσεις του κράτους, απ' εκείνες που ήταν στα χέρια κάποιου με το ψώνιο της φιλοσοφίας ή της λογοτεχνίας» (Έρασμου *Μωρίας Εγκώμιον*, μετάφραση Στρατής Τσίρκας, εκδ. Ηριδανός, 1970, σσ. 61-62).

δημιουργηθεί με ένα σκοπό, με μια επιθυμία, να επιτύχει τους σκοπούς του στη ζωή, που είναι η μίμηση του αγαθού και η μεταστροφή του εαυτού του, ώστε να πλησιάσει όσο γίνεται περισσότερο το αγαθό.

Γ. Σαχακιάν, ό.π., σ. 117

2.

- **Η ηθική ευθύνη.**

Η ψυχή του ανθρώπου βρίσκεται στην ενδιάμεση θέση ανάμεσα σε δύο κόσμους, δηλαδή στον υλικό κόσμο της αισθητηριακής αντίληψης και στον πνευματικό κόσμο της ιδεώδους πραγματικότητας. Στην πραγματικότητα όμως η ψυχή είναι υπεραισθητή και ανήκει στον πνευματικό κόσμο των αιώνιων ιδεών. Ο Πλάτων ισχυριζόταν πως καθώς η ψυχή είναι αιώνια, πρέπει να είχε προϋπάρξει στον κόσμο των ιδεών, όπου και έμαθε για την ύπαρξη των αιώνιων ιδεών. Τώρα, το άτομο, καθώς ζει στον αισθητό κόσμο -αποκλεισμένο από τον ιδεατό κόσμο- μπορεί να αναμνησθεί τις μεγάλες ιδέες με τη μορφή αμυδρής ανάμνησης μια ημισαφής συνειδητοποίηση του θείου κόσμου της οντολογικής πραγματικότητας. Ο Πλάτων δέχθηκε την Πυθαγόρεια θεωρία της μετεμψύχωσης και υποστήριξε πως η ψυχή, εκτός από το ότι προέρχεται από τον κόσμο των ιδεών, πρέπει και να επιστρέψει σ' αυτόν, εξαιτίας της αιώνιας φύσεώς της και του αναπόδραστου νόμου με τον οποίο φθάνει στην ηθική της αυτοπραγματοποίηση - η ανταμοιβή, με το να φθάσει σε ένα είδος θείας κατάστασης. Όπως ακριβώς ο κόσμος έχει μια ψυχή, ένα κοσμικό πνεύμα -ο Νους του Αναξαγόρα- έτσι έχει και ο άνθρωπος, ο οποίος στην πραγματικότητα είναι ένα μικρό αντίγραφο του σύμπαντος το σύμπαν μπορεί να θεωρηθεί ως μακρόκοσμος και ο άνθρωπος ως μικρόκοσμος. Περαιτέρω, ακριβώς όπως οι δυνάμεις του κακού στον κόσμο μάχονται το αγαθό, έτσι και οι δυνάμεις του κακού μέσα στον άνθρωπο τον εμποδίζουν να φθάσει το αγαθό. Συνεπώς, το ηθικό έργο του ανθρώπου είναι να πλησιάσει, όσο περισσότερο μπορεί, προς το αγαθό. Οποιοσδήποτε κατανοεί ποιο είναι το αγαθό θα ελκυσθεί προς αυτό. Έτσι, η γνώση σπρώχνει τον άνθρωπο προς το να επιθυμεί τη θεία κατάσταση, προς το να αγωνίζεται για να ομοιωθεί προς αυτήν. Τούτη η ταύτιση προς το αγαθό είναι η ύψιστη πλατωνική αρετή, δηλαδή η ιερότητα, ένα κατηγορημα που αργότερα ο Πλάτων το ταύτισε με την αρετή της δικαιοσύνης. Η επιτυχής προσπάθεια του

ανθρώπου να ομοιωθεί προς τον Θεό του ανταποδίδεται με την ύψιστη κατάσταση της ευδαιμονίας - της τέλει ευτυχίας.

Η ομοίωση, λοιπόν, προς τον Θεό είναι ο ηθικός σκοπός του ανθρώπου. Όπως και ο Σωκράτης, ο Πλάτων ισχυριζόταν, πως η γνώση της ιδέας του αγαθού είναι αναγκαία για να γίνει κανείς αγαθός, αλλά, αντίθετα προς τον Σωκράτη, τόνιζε τον ρόλο της ελευθερίας της βουλήσεως, επιμένοντας πως οι κακές πράξεις δεν πρέπει να αποδοθούν στον Θεό, αλλά στην αποτυχία του ανθρώπου να ζήσει στο ύψος της προσωπικής του ευθύνης.

ό.π., σσ. 118-119

3.

- **Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος.**

Η ηθική θεωρία του Πλάτωνος οδηγεί κατευθείαν στην κοινωνική και πολιτική του θεωρία. Είναι γεγονός, πως κάθε τμήμα της φιλοσοφίας του διαπλέκεται αξεδιάλυτα με τα άλλα και δεν μπορεί να γίνει κατανοητό άμα δεν δούμε τις μεταξύ τους συσχετίσεις. Η κοινωνική του φιλοσοφία είναι ουσιασώς κοινωνική ηθική, η συνέχιση της ατομικής ή προσωπικής ηθικής, επειδή η Πολιτεία είναι επίσης η πραγματοποίηση του αγαθού ή αυτή η όψη του, που ο Πλάτων την ονομάζει δικαιοσύνη. Η ορθή Πολιτεία είναι αυτή όπου πραγματοποιείται η ιδεώδης δικαιοσύνη. Της διεφθαρμένης Πολιτείας της λείπει η δικαιοσύνη ο βαθμός της ατέλειάς της ποικίλει κατά τον βαθμό που έχει αποκλίνει από την ιδεώδη δικαιοσύνη.

ό.π., σσ. 120-121

4.

- **Το ιδεώδες της κοινωνικής δικαιοσύνης.**

(...) Ο Πλάτων περιγράφει το ιδεώδες κράτος του στην «Πολιτεία», το μέγιστο αριστούργημά του και το συμπληρώνει με τις συζητήσεις που αναπτύσσονται στους «Νόμους» και τον «Πολιτικό». Η ιδεώδης Πολιτεία του θα πρέπει να κυβερνάται είτε από ένα φιλόσοφο κυβερνήτη ή από μια αριστοκρατία σοφών.

Στην ιδεώδη Πολιτεία (όπου κυριαρχεί η δικαιοσύνη) κάθε άτομο ενεργεί κατά τον καλύτερο τρόπο, σύμφωνα με τις φυσικές του ικανότητες. Το γεγονός ότι το κάθε πρόσωπο προσφέρει το ταλέντο του στην Πολιτεία, με το να δουλεύει σε έργα που είναι περισσότερο κατάλληλα γι' αυτό, βοηθάει στην εγκαθίδρυση της αρμονίας μέσα στην

κοινωνία, και μία τέτοια αρμονία ο Πλάτων την ταυτίζει με τη δικαιοσύνη.

ό.π., σ. 121

5.

• **Οι φιλόσοφοι - βασιλείς.**

Ο Πλάτων είχε πεισθεί, πως δεν θα υπήρχε ελπίδα για την Πολιτεία παρά μόνο όταν οι βασιλείς γίνονταν φιλόσοφοι ή οι φιλόσοφοι βασιλείς. Του φαινόταν πως ο βασιλιάς-φιλόσοφος ήταν ο πλέον κατάλληλος κυβερνήτης, αυτός που θα ήταν ικανός να πραγματοποιήσει το αγαθό στην Πολιτεία. Στην ιδεώδη περίπτωση η Πολιτεία πρέπει να κυβερνάται από τον φιλοσοφικώς βαθύνου, δηλαδή από ανθρώπους που είναι τόσο αγαθοί όσο και σοφοί. Μια τέτοια Πολιτεία θα είναι είτε μοναρχία, κυβερνόμενη από έναν εκπαιδευμένο φιλοσοφικώς, ενδιαφερόμενο για την εμπραγμάτωση της ιδεώδους Πολιτείας είτε μια αριστοκρατία των καλύτερων (και σχετικώς της αυτής ικανότητας), που θα κυβερνά σαν γεροσύια.

Αν ο κυβερνήτης θα είναι ένας μονάρχης ή μια ομάδα αριστοκρατών, θα εξαρτηθεί από τους φυσικώς προικισμένους που θα υπάρχουν και που θα έχουν αποδείξει ότι είναι οι καλύτερα προικισμένοι δια μέσου της ανταγωνιστικής παιδείας.

Τούτοι οι αρχηγοί της ιδεώδους Πολιτείας δεν θα διαθέτουν τίποτε το δικό τους, ούτε περιουσία ούτε οικογένεια, αλλά θα πρέπει να ζουν μαζί σε κοινότητα, όπου οι γυναίκες και τα παιδιά θα είναι κοινά, προκειμένου να εξασφαλιστεί η κυβέρνηση κατά της διαφθοράς, της δωροδοκίας και της ευνοιοκρατίας. Έχει ξεχωριστή σημασία, προκειμένου να επιτευχθεί η ορθή Πολιτεία, η αριστοκρατία των φιλοσόφων να ζευγαρώνει με γυναίκες αντίστοιχης ικανότητας και παρόμοιας μόρφωσης - μια αναγκαία διαδικασία για να παραχθούν παιδιά που θα είναι προικισμένα για να αναλάβουν τις ύψιστες ευθύνες της Πολιτείας.

ό.π., σσ. 125-126

6.

• **Δικαιοσύνη και Κοινωνία.**

.....
Αυτές οι τρεις τάξεις: η φυλή του μπρούντζου και του σίδηρου των βιοτεχνών, του ασημιού των στρατιωτών και του χρυσού των

αρχόντων, αντιπροσωπεύουν τις τρεις βασικές λειτουργίες της Πολιτείας: παραγωγή, άμυνα, διοίκηση. Σε κάθε μια αντιστοιχεί ένα από τα τρία μέρη της ανθρώπινης ψυχής. Στην τάξη των βιοτεχνών και των εμπόρων, αντιστοιχεί το επιθυμητικό, που η αρετή του είναι η εγκράτεια. Στην τάξη των στρατιωτών αντιστοιχεί η καρδιά και ο θυμός, που αρετή τους είναι το θάρρος. Στην τάξη των αρχόντων, αντιστοιχεί η ευφύια και ο λογισμός, που για αρετή έχουν τη σωφροσύνη. «Έτσι, συμφωνήσαμε πως, μέσα στην ψυχή του καθενός ανθρώπου, υπάρχουν οι ίδιες και στον αριθμό δυνάμεις που υπάρχουν και μέσα στην Πολιτεία» (Πολιτεία, IV, 441c). Και όπως ακριβώς στο άτομο η δικαιοσύνη συνίσταται σε μια ιεραρχική υποτέλεια των διαφόρων τμημάτων της ψυχής, έτσι και «μια Πολιτεία είναι δίκαιη, αν κάθε τάξη της κάνει τη δουλειά της» (Πολιτεία, IV, 441d και 432 κ.ε.). Η αδικία παρουσιάζεται στην Πολιτεία όταν μια από τις τρεις τάξεις της επεμβαίνει στην δράση της άλλης.

J. Brun, *Ο Πλάτων και η Ακαδημία*, μετάφραση Στ. Βλοντάκη, σ. 82

7.

• **Οργάνωση της πόλης μέσα στην «Πολιτεία».**

Ο Πλάτων προσπαθεί να οργανώσει αυτή την ιδεώδη πόλη και μας δίνει ένα πλήθος λεπτομερειών για τα διάφορα μέτρα που πρέπει να ληφθούν και ιδιαίτερα τα σχετικά με τη μόρφωση. Η μόρφωση των φυλάκων πρέπει να βασισθεί στη μουσική και τη γυμναστική. Αλλά όχι σε οποιοδήποτε είδος μουσικής ή να χρησιμοποιηθούν οποιαδήποτε όργανα. Επειδή οι αυλοί και οι λύρες με τις πολλές χορδές περισσότερο εκνευρίζουν παρά μορφώνουν, πρέπει να χρησιμοποιηθεί μόνο το τετράχορδο. Τα έργα των συγγραφέων πρέπει να ελεγχθούν προσεκτικά. Και, πρώτα-πρώτα, πρέπει να δοθεί μεγάλη προσοχή στους μυθοποιούς και να διατηρηθούν μόνο οι «καλοί» μύθοι, οι άλλοι να πεταχτούν, και να υποχρεωθούν οι παραμάνες να τους χρησιμοποιούν για να πλάθουν με αυτούς την ψυχή του παιδιού (Πολιτεία, 377c).

.....
Ο Πλάτων δίνει ακριβείς οδηγίες για τη μόρφωση των φιλοσόφων, που είναι τόσο χρήσιμοι για τη ζωή της Πολιτείας. Οι επιστήμες που θα κάνουν ικανό τον μέλλοντα άρχοντα της Πολιτείας να αξιοποιήσει την

μόρφωσή του εξετάζονται λεπτομερώς από τον Πλάτωνα. Βρίσκουμε, πρώτα-πρώτα, την αριθμητική (VII, 522c), που έχει το σπουδαίο προτέρημα να αναγκάζει την ψυχή να υπηρετηθεί μόνο από τη νόση της για να βρει την καθαρή αλήθεια. Πραγματικά, οι αριθμοί δεν μπορούν να νοηθούν παρά με τη νόση, ενώ η αίσθηση δεν μπορεί να κατορθώσει τίποτε (526a-b). Κατόπιν έρχεται η γεωμετρία (526c). Αφού «έχει αντικείμενό της το αιωνίως ον», έχει τη δύναμη να αποσπά την ψυχή από τον αισθητό κόσμο και να την οδηγεί προς την αλήθεια (527b). Η αστρονομία είναι η επιστήμη που κάνει την ψυχή να βλέπει προς τα επάνω, έχει για αντικείμενό της το ον και το αόρατο (529b) και μας επιβεβαιώνει την ιδέα ότι η γνώση δεν έχει τίποτε το αισθητό. Τέλος, ο φιλόσοφος πρέπει να μελετά την επιστήμη της αρμονίας, την μουσική.

Όλες όμως αυτές οι επιστήμες δεν είναι παρά το πρελούδιο για την ύψιστη επιστήμη, την Διαλεκτική. Η γεωμετρία και οι τέχνες που συνδέονται μ' αυτήν δεν γνωρίζουν το ον παρά μέσα σε όνειρο. Ο διαλεκτικός, όπως είδαμε, συλλαμβάνει, με τον λογισμό του, την ουσία κάθε πράγματος (534b). Αυτός μόνο έχει για όλα τα θέματα μια «συνοπτική» άποψη (με μια ματιά διακρίνει τις σχέσεις των επιστημών μεταξύ τους και με την φύση του όντος, 537c) και μπορεί να δει τον κόσμο με το φως της ιδέας του Αγαθού.

ό.π., σ. 82-83, 85

8.

- **Αντιστοιχία ανάμεσα στις λειτουργίες της ψυχής και τις κοινωνικές τάξεις.**

Πρέπει λοιπόν να παραβάλουμε και να εναρμονίσουμε τρεις τάξεις μέσα στο Κράτος και τρεις λειτουργίες της ψυχής. Και στις δυο περιπτώσεις πρέπει να διακρίνουμε ένα μέρος που αποφασίζει: τους κυβερνήτες ή «φύλακες» στο Κράτος, τη λογική στον πολίτη ένα μέρος, που έρχεται σε βοήθεια της λογικής απόφασης: τους πολεμιστές στο Κράτος και το «θυμό» στην ψυχή τέλος, ένα μέρος, που προσκολλάται στα αντικείμενα, στα κατασκευασμένα και κατεχόμενα αγαθά: τους παραγωγούς και εμπόρους μέσα στο Κράτος, την επιθυμία μέσα στην ψυχή. Κανένα από αυτά τα τρία μέρη δεν μπορεί να αξιώσει την αυτονομία του.

Abel Jeanniere, *Πλάτων*, μετάφραση Στ. Βλοντάκη, σσ. 238-239

[Η θεωρία του κυνισμού]

[Η θεωρία του ηδονισμού]

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. Ποια είναι η βασική θέση του Αντισθένη;
2. Να αναζητήσετε τους λόγους για τους οποίους η φιλοσοφία του Αντισθένη και των άλλων εκπροσώπων της σχολής του ονομάστηκε θεωρία του κυνισμού.
3. Να αναφέρετε τους εκπροσώπους της θεωρίας του Κυνισμού και να παρουσιάσετε τις θέσεις τους.
4. Ποιος είναι ο ηθικός προσανατολισμός της κυρηναϊκής σχολής (Αρίστιππος) και ποια η διαφορά του από εκείνον της κυνικής σχολής (Αντισθένης); Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Να παρουσιάσετε τα ηθικά ιδεώδη των κυνικών και της κυρηναϊκής σχολής.
6. Να καταδείξετε τη σχέση της αρετής με την ηδονή στη θεωρία του κυνισμού.
7. Με βάση ποια κριτήρια ιεράρχησαν τις ηδονές ο Αρίστιππος και ο Επίκουρος;
8. Να παρουσιάσετε τους λόγους για τους οποίους χαρακτηρίζεται ακραία η εκδοχή του ηδονισμού που εκπροσωπούσε ο Αρίστιππος και μετριοπαθής η εκδοχή του ηδονισμού που εκπροσωπούσε ο Επίκουρος.
9. Πόσα είδη ηδονών αναγνωρίζει ο Επίκουρος και πώς τα ορίζει;

10.

«Επειδή η ηδονή είναι το πρωταρχικό και έμφυτο αγαθό, δεν επιζητούμε κάθε ηδονή, αλλά συμβαίνει κάποτε πολλές ηδονές να τις αποφεύγουμε, όταν συνεπάγονται για μας μεγαλύτερες δυσχέρειες. Πολλούς πάλι πόνους τους θεωρούμε ανώτερους από τις ηδονές, επειδή τους ακολουθεί μεγαλύτερη ηδονή, αφού υπομείναμε για πολύ καιρό τους πόνους. Μολονότι λοιπόν κάθε ηδονή είναι αγαθό χάρη στη φυσική της συγγένεια προς εμάς, δεν είναι κάθε ηδονή τέτοια που να την επιδιώκουμε με τον ίδιο τρόπο, μολονότι κάθε πόνος είναι κακό, δεν είναι κάθε πόνος από τη φύση του τέτοιος που πάντα να τον αποφεύγουμε. Όλα αυτά είναι σωστό να τα κρίνουμε με συσχετισμό και προσεκτική εκτίμηση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων. Γιατί μερικές φορές αντιμετωπίζουμε το καλό σαν να είναι κακό και, αντίστροφα, το κακό σαν να είναι καλό».

Επίκουρος, *Επιστολή προς Μενοικέα*,
μετάφραση Στ. Δημόπουλου και Μ. Δραγώνα-Μονάχου⁵, σσ. 129-130

Σας δίνεται το παραπάνω κείμενο. Αφού το μελετήσετε, να απαντήσετε σε δύο από τις ερωτήσεις που ακολουθούν:

- α) Πώς προσδιορίζει την ηδονή ο Επίκουρος;
- β) Ποια στάση πρέπει να τηρεί ο άνθρωπος απέναντι στις ηδονές και με βάση ποια κριτήρια να τις επιλέγει;
- γ) Πώς συνδέει ο φιλόσοφος την ηδονή με τον πόνο;
- δ) Πόσα είδη ηδονών διακρίνει ο Επίκουρος; Αφού τα αναφέρετε, να προσδιορίσετε την ουσία και την ποιοτική τους διαφορά.
- ε) Μπορείτε να αναφέρετε κάποιες ηδονές που έχουν δυσάρεστα αποτελέσματα γι' αυτούς που τις καρπώνονται ή αντίστροφα κάποιους πόνους από τους οποίους προκύπτουν τελικώς ηδονές;

⁵ Α. Α. Long, *Η ελληνιστική φιλοσοφία, Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1980.

11. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της Α΄ στήλης με τα στοιχεία της Β΄ στήλης. Ένα στοιχείο της στήλης Β΄ περισσεύει.

στήλη Α΄	στήλη Β΄
1. Ο Αρίστιππος	α) επονομάστηκε «μαινόμενος Σωκράτης» β) «θα προτιμούσε να καταληφθεί από μανία παρά να παραδοθεί στην ηδονή».
2. Ο Επίκουρος	γ) επιχειρούσε να πείσει τους ανθρώπους να πεθάνουν («Πεισιθάνατος»).
3. Ο Διογένης	δ) επεδίωκε, κατά βάση, να καρπωθεί τις σαρκικές ηδονές.
4. Ο Αντισθένης	ε) προτιμούσε τις καταστηματικές ηδονές. στ) υποστήριζε ότι η ευδαιμονία είναι ενέργεια
5. Ο Ηγησίας	της ψυχής σύμφωνη με την αρετή.

12. Πώς μπορεί ο άνθρωπος, κατά τον Επίκουρο, να γίνει και να παραμείνει ευτυχισμένος; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας, αναφέροντας ένα δικό σας παράδειγμα.

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. Ποιο κοινό στοιχείο διακρίνετε στις ποικίλες ηθικές βιοθεωρίες που αναπτύχθηκαν κατά την ελληνιστική εποχή; Να αναπτύξετε σύντομα τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε γύρω από αυτό το κοινό στοιχείο.
2. Ποια ζητήματα της ζωής του ανθρώπου ανέδειξαν οι θεωρίες του κυνισμού και του ηδονισμού; Να τα συζητήσετε στην τάξη και να διερευνήσετε την επικαιρότητά τους.
3. Να προσδιορίσετε τη σχέση της θεωρίας του κυνισμού και του ηδονισμού με την προσωπικότητα του Σωκράτη.
4. Να συσχετίσετε τη σκέψη των κυνικών με εκείνη του Επίκουρου και να δείξετε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

5. Εννοιολογική κατασκευή, αφηρημένη έννοια ή ορισμένος τρόπος ζωής είναι η θεωρία του κυνισμού και του ηδονισμού; Να αιτιολογήσετε την όποια άποψή σας.
6. Με ποια έννοια χρησιμοποιούμε σήμερα τους χαρακτηρισμούς «κυνικός» και «επικούρειος»; (εργασία για το σπίτι)
7. Αφού αναφερθείτε στη στάση του Αντισθένη και του Αρίστιππου κατά τις τελευταίες ώρες ζωής του Σωκράτη, να διατυπώσετε τα συμπεράσματά σας για το ήθος και τις αρχές αυτών των φιλοσόφων⁶.
8. Να φέρετε από τη δική σας εμπειρία παραδείγματα καταστημάτων και κατά κίνησιν ηδονών.
9. Να διερευνήσετε τη σχέση της ηθικής αντίληψης του Σωκράτη με εκείνη του Επίκουρου ως προς το ζήτημα της αρετής.
10. Οι κυνικοί θεωρούσαν ότι αγαθό είναι η ατομική ελευθερία και, για να μην εξαρτώνται υπερβολικά από τον εξωτερικό κόσμο, μείωναν στο ελάχιστο απαραίτητο τις πρωταρχικές ανάγκες τους. Να συζητήσετε στην τάξη αυτή τη στάση ζωής σε συνάρτηση με την καταναλωτική τάση του σημερινού κόσμου⁷.
11. Ποιο είναι το θεμελιώδες ερώτημα της ηθικής φιλοσοφίας κατά τα ελληνιστικά χρόνια;⁸ (συνθετική - δημιουργική εργασία)

⁶ Βλ. το συνοδευτικό κείμενο 1 και τη σημ. 14.

⁷ Μπορείτε να συμβουλευτείτε το συνοδευτικό κείμενο 2.

⁸ Κατά τα ελληνιστικά χρόνια, η φιλοσοφία έχει ως κύριο έργο της τη σωστή αξιολόγηση των αγαθών της ζωής, ώστε να εξακριβώσει τον τρόπο μέσω του οποίου ο άνθρωπος θα εξασφαλίσει την ευτυχία. Δηλαδή αυτό που ζητούσε η εποχή από τη φιλοσοφία ήταν να προσδιορίσει τον υποδειγματικό άνθρωπο, ο οποίος, ανεξάρτητα από την τροπή που θα πάρουν τα πράγματα, θα έχει εξασφαλίσει την ευτυχία του. Σκεπτικοί, επικούρειοι και στωικοί εγκωμιάζουν ως πλεονέκτημα του σοφού την ανεξαρτησία του από την πορεία των πραγμάτων (βλ. συνοδευτικό κείμενο 4).

12. «Ο Αντισθένης έλεγε διαρκώς: ‘καλύτερα να τρελαθώ παρά να αισθανθώ ηδονή’⁹¹⁰.

Διογένης Λαερτίου, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή, VI 3

Ο Αρίστιππος, όταν τον κατηγορούσαν ότι συναναστρέφεται την εταίρα Λαΐδα, υπεράσπιζε τον εαυτό του με τα λόγια: «Την κατέχω, αλλά δεν κατέχομαι απ’ αυτήν»¹¹.

Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί XII 544

Σύμφωνα με τα παραπάνω αποσπάσματα, για τους κυνικούς ελευθερία σήμαινε να αποφεύγεις τις ηδονές για να μην υποδουλωθείς σ’ αυτές, ενώ για τους κυρηναϊκούς φανέρωνε μεγαλύτερη ελευθερία το να μπορείς να διασχίζεις τις ηδονές της ζωής χωρίς να σε παγιδεύουν. Ποια είναι η δική σας γνώμη;

13. «Όταν λέμε ότι η ηδονή είναι ο σκοπός της ζωής, δεν εννοούμε τις ηδονές των ασώτων και εκείνες που βρίσκονται στην απόλαυση ... αλλά την απαλλαγή από τον πόνο του σώματος και από την ταραχή του νου. Γιατί την ευχάριστη ζωή δεν την εξασφαλίζουν το πιεστό και τα αδιάκοπα ξεφαντώματα, ούτε οι σεξουαλικές ηδονές, ούτε η απόλαυση των ψαριών και οι άλλες λιχουδιές του πλούσιου τραπεζιού, αλλά ο νηφάλιος στοχασμός που αναζητεί τις αιτίες για κάθε εκλογή και απόρριψη και απομακρύνει τις δοξασίες που δημιουργούν την πιο μεγάλη σύγχυση στο νου».

Επίκουρος, Επιστολή προς Μενοικέα,

μετάφραση Στ. Δημόπουλου και Μ. Δραγώνα-Μονάχου, ό.π., σσ. 131-132

⁹ «μανείην μάλλον ἢ ἡσθείην».

¹⁰ «Ο Αντισθένης απορρίπτει τον ερωτικό πόθο, επειδή με αυτόν ο άνθρωπος γίνεται υποχείριο πραγμάτων που βρίσκονται έξω από τη σφαίρα της δικής του δύναμης. Ως μαθητής του Σωκράτη, ο Αντισθένης γνωρίζει ότι η ευτυχία πρέπει να μετατοπιστεί στο εσωτερικό του ανθρώπου, ώστε να εξαρτάται αποκλειστικά από τη βούληση του πράττοντος, και ότι προϋπόθεση γι’ αυτό είναι να καταπιεστούν οι ορμές και τα πάθη. Έτσι το παλαιό ιδεώδες της σωφροσύνης υψώνεται τώρα σε ριζικό ασκητισμό» (Οι αρχαίοι κυνικοί, Αποσπάσματα και μαρτυρίες, επιμέλεια κειμένων, μετάφραση, σχολιασμός Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, σ. 110).

¹¹ «ἔχω ἀλλ’ οὐκ ἔχομαι».

Αφού διαβάσετε το παραπάνω απόσπασμα, να απαντήσετε στα ερωτήματα που ακολουθούν:

- α) Σε ποιο είδος ηδονής αναφέρεται ο Επίκουρος και ποια χαρακτηριστικά τού αποδίδει;
- β) Πώς κρίνετε τη στάση ζωής που προτείνει ο Επίκουρος; Είναι επίκαιρη σήμερα; Αν είναι, κατά πόσον είναι εφαρμόσιμη;

14. Να κρίνετε την επικαιρότητα των επιλογών των κυνικών, να τις συσχετίσετε με τους μποέμ όλων των εποχών (τη γενιά των μπητλς, τους χίπις, τους σημερινούς πανκ) και να διακρίνετε τη βασική κοινή τους τάση¹².

15. Ο Πλάτων αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο ως μια πολιτική μονάδα που πρέπει να ενσωματωθεί σε μια κοινότητα, ενώ ο Επίκουρος ως έναν ιδιώτη που πρέπει «να ζει στα κρυφά» («λάθε βιώσας»). Να διερευνήσετε και να εξηγήσετε, γράφοντας ένα σύντομο κείμενο έκτασης περίπου 200 λέξεων, τις ιστορικές συνθήκες που «ευθύνονται» γι' αυτή την αλλαγή στον τρόπο αντιμετώπισης του ανθρώπου¹³. (εργασία για το σπίτι)

16. Να διερευνήσετε τη σχέση:

- α) της επικούρειας ηδονής με την αριστοτελική ευδαιμονία και
- β) της επικούρειας ευδαιμονίας με τη στωική αρετή. (συνθετική - δημιουργική εργασία)

17. Η ηθική θεμελιώνει την τάση του ανθρώπου ως λογικού και βουλητικού όντος, να υπερβεί τη βιολογική του πραγματικότητα, θέτοντας κανόνες στη συμπεριφορά του. Να καταδείξετε, αν και κατά πόσον ισχύουν οι πιο πάνω διαπιστώσεις στη θεωρία του κυνισμού και του ηδονισμού. (εργασία για το σπίτι)

¹² Οι ομοιότητες εντοπίζονται στην ανάγκη για ελευθερία, αντισυμβατικότητα, ολιγάρκεια κ.λπ. (Λουτσιάνο ντε Κρεσέντσο, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας*, εκδ. Οδυσσέας, σσ. 54-55).

¹³ Μπορείτε να συμβουλευτείτε το συνοδευτικό κείμενο 7.

B. Συνοδευτικά κείμενα

1.

- **Η απουσία του Αρίστιππου.**

«Ξένοι υπήρχαν;» ρωτά ο Ερχεκράτης.

«Ναι, ήταν ο Σιμμίας, ο Κέβης και ο Φαιδώνδης από τη Θήβα, και από τα Μέγαρα είχαν έρθει ο Ευκλείδης και ο Τερψίωνας», απαντά ο Φαίδωνας.

«Και ο Αρίστιππος με τον Κλεόμβροτο;» ρωτά πάλι ο Ερχεκράτης.

«Όχι, δεν ήταν εκεί λέγεται πως βρίσκονταν στην Αίγινα.»

Πλάτωνος Φαίδων, 59c¹⁴

2.

- **Η στάση ζωής των Κυνικών.**

Έλα λοιπόν, είπε ο Σωκράτης, λέγε μας πάλι πώς συμβαίνει, ενώ έχεις τόσο μικρή περιουσία, να κανυχιέσαι για πλούτο. «Διότι είμαι της γνώμης, φίλοι, ότι τον πλούτο και τη φτώχεια οι άνθρωποι δεν τα έχουν στο σπίτι αλλά στην ψυχή τους. Γιατί βλέπω πολλούς ανθρώπους, οι οποίοι μ' όλο που διαθέτουν πάρα πολλά χρήματα, θεωρούν τον εαυτό τους τόσο φτωχό, ώστε να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια και διακινδυνεύουν τα πάντα προκειμένου να αποκτήσουν περισσότερα και ξέρω και αδέρφια που αν και κληρονόμησαν ίσα μερίδια, ωστόσο ο ένας από αυτούς έχει όσα του χρειάζονται για να ζει και επιπλέον κάποιο περίσσειμα, ενώ ο άλλος στερείται τα πάντα. Ακούω επίσης για κάποιους τυράννους πως έχουν τέτοια δίψα για λεφτά, ώστε κάνουν πράγματα πολύ χειρότερα κι από τους πιο απένταρους. Γιατί, φυσικά, είναι η ανέχεια που κάνει άλλους να κλέβουν, άλλους να γίνονται διαρρήκτες, άλλους να γίνονται σωματέμποροι ενώ υπάρχουν κι ορισμένοι τύραννοι που καταστρέφουν ολόκληρες οικογένειες, σκοτώνουν αμέτρητους ανθρώπους, συχνά μάλιστα υποδουλώνουν κι ολόκληρες πολιτείες για τα λεφτά. Αυτούς εγώ τους οικτίρω, και πάρα πολύ, για την πολύ

¹⁴ «Σ' έναν Πλάτωνα, υποστηρικτή του κράτους και της συλλογικότητας, ένας ατομιστής σαν τον Αρίστιππο ήταν αναγκαστικά αντιπαθητικός. Δεν είναι τυχαίο που στο διάλογο Φαίδων, όταν αναφέρει ονομαστικά όσους ήταν παρόντες στο θάνατο του Σωκράτη, επισημαίνει την απουσία του» (Λουτσιάνο ντε Κρεσέντσο, ό.π., σ. 65).

βαριά τους αρρώστια. Μου δίνουν την εντύπωση πως έχουν πάθει ό,τι κι ένας άνθρωπος με μεγάλη περιουσία, ο οποίος αν και τρώει πολύ, δεν χορταίνει ποτέ. Όσο για μένα έχω τόσα που κι εγώ ο ίδιος με δυσκολία τα βρίσκω ωστόσο υπάρχουν αρκετά για να τρώγω, ώστε να μην πεινάω και να πίνω ώστε να μη διψώ και να είμαι ντυμένος, ώστε, όταν είμαι έξω, να μην τρέμω από το κρύο περισσότερο απ' ό,τι τούτος εδώ ο πάμπλουτος Καλλίας. Κι όταν βρεθώ στο σπίτι, οι τοίχοι μου φαίνονται σαν πολύ ξεστά ρούχα, τα ταβάνια σαν πολύ χοντρά πανωφόρια κι η κρεβατόστρωσή μου είναι τόσο επαρκής που δυσκολεύομαι να σηκωθώ από το κρεβάτι. (...) Γιατί όσοι πιστεύουν ότι αυτά που οι ίδιοι έχουν είναι με το παραπάνω αρκετά, ελάχιστα ορέγονται όσα έχουν οι άλλοι. Κι αξίζει ακόμη να καταλάβει κανείς ότι ένας τέτοιος πλούτος κάνει τους ανθρώπους γενναιόδωρους. Γιατί και τούτος εδώ ο Σωκράτης, στον οποίο οφείλω αυτό τον πλούτο¹⁵, μου πρόσφερε μια βοήθεια όχι περιορισμένη και με το μέτρο, αλλά ό,τι μπορούσα να το κρατήσω μου το έδινε κι εγώ τώρα δεν φθονώ κανέναν, αλλά το θησαυρό που έχω στην ψυχή μου τον δείχνω σ' όλους τους φίλους και τον προσφέρω σ' όποιον τον θέλει. Και το πιο περίκομπο κτήμα μου: το βλέπετε πως πάντα έχω ελεύθερο χρόνο, ώστε να βλέπω όσα αξίζουν να τα βλέπει κανείς, και να ακούω όσα αξίζουν να τα ακούει και - πράγμα που εγώ το θεωρώ πολύτιμο - να περνά απερίσπαστος την ημέρα μου μαζί με το Σωκράτη. Κι αυτός πάλι δεν θαυμάζει όσους έχουν πολύ χρυσάφι, αλλά συναναστρέφεται αυτούς που είναι αρεστοί». Αυτά είπε ο Αντισθένης.

Ξενοφώντας, Συμπόσιο IV 34-44, μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλου

3.

- **Η ολιγάρκεια στο παράδειγμα του Κράτη.**

Όμοια και ο Κράτης περιφρόνησε τα χρήματα και άφησε την περιουσία του έρημη να βόσκουν σ' αυτήν τα πρόβατα - γιατί κατά τη

¹⁵ «Στο τέλος του λόγου του ο Αντισθένης εκφράζει με θέρμη την ευγνωμοσύνη του στον Σωκράτη: η συναναστροφή με αυτόν στάθηκε για τον Αντισθένη μάθημα αυτοκυριαρχίας και ολιγάρκειας. Μπορούμε έτσι να υποθέσουμε ότι οι βασικές αρχές της αντισθένειας ηθικής αποτελούν μετάπλαση - σε θεωρητικό επίπεδο - ορισμένων χαρακτηριστικών βιογραφικών γνωρισμάτων του Σωκράτη» (Οι αρχαίοι κυνικοί, ό.π., σ. 87).

γνώμη του η περιουσία υπηρετεί την κακία και το σώμα, και αφού ανέβηκε πιο ψηλά από το βωμό, έκανε καταμεσίζ στην Ολυμπία τη μεγάλη διακήρυξη βροντοφωνάζοντας εκείνο το περίφημο: «Ο Κράτης από τη Θήβα ελευθερώνει τον Κράτη», γνωρίζοντας καλά ότι είναι δουλεία να έχει κανείς κυριευτεί από τα πράγματα· λένε ότι αυτός ο Κράτης (σύμφωνα όμως με ορισμένους, κάποιος άλλος φιλόσοφος με τις ίδιες απόψεις) ταξιδεύοντας κάποτε στη θάλασσα, καθώς η θαλασσοταραχή αγρίευε και το πλοίο έγερνε από το φορτίο, πετούσε πολύ πρόθυμα τα πράγματά του στο βυθό λέγοντας επιπλέον, αυτά τα λόγια που αξίζει να τα θυμόμαστε: «Ευχαριστώ, Τύχη εσένα που με δίδαξες καθετί όμορφο, για το ότι μου είναι τόσο εύκολο να μαζεψτώ σ' ένα παλιωμένο ρούχο».

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ποιήματα, Οι αρχαίοι κυνικοί, ό.π., μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλου, σσ. 500-501

4.

- **Η άποψη του Επίκουρου για το θάνατο.**

«Ο θάνατος δεν είναι τίποτα για μας γιατί αυτό που έχει καταλυθεί δεν έχει αντιληπτικό αίσθημα και αυτό που δεν έχει αντιληπτικό αίσθημα δεν μας ενδιαφέρει».

Επίκουρος, Κύρια Δόξαι, II, Long, ό.π., σ. 90

«Ο θάνατος δεν έχει καμιά σχέση με μας γιατί κάθε καλό και κακό υπάρχει επειδή το νιώθουμε και ο θάνατος είναι μια κατάσταση όπου δεν νιώθει κανείς τίποτα... Ο θάνατος δεν έχει καμιά σχέση με μας, γιατί ο πεθαμένος δεν αισθάνεται τίποτα, και όποιος δεν αισθάνεται τίποτα δεν έχει σχέση με μας».

Διογένης Λαέρτιος, Επίκουρος, X, 124, 139 II

5.

- **Η φυσιοκρατική πλάνη στη θεωρία του Επίκουρου.**

Από τον Αριστοτέλη μαθαίνουμε ότι ο σύγχρονός του Εύδοξος κατέληγε και αυτός στο συμπέρασμα ότι η ηδονή είναι «το αγαθό», με βάση το εμπειρικό, κατά τη γνώμη του, γεγονός ότι όλα τα πλάσματα την επιζητούν (Ηθ. Νικ., 10, 1172b 9). Από το γεγονός τώρα, αν πρόκειται για γεγονός, ότι οι άνθρωποι επιζητούν την ηδονή δεν

προκύπτει ότι η ηδονή είναι αυτό που οφείλουν να επιζητούν. (...) Αυτό που επιθυμούμε δεν είναι ταυτόσημο με αυτό που πρέπει να επιθυμούμε. (...) Σωστή απόδοση της άποψης του Επίκουρου θα ήταν να πούμε ότι είμαστε γενετικά προγραμματισμένοι να αναζητούμε αυτό που θα μας προκαλέσει ηδονή και να αποφεύγουμε αυτό που θα προκαλέσει πόνο. Και πιθανόν ο Επίκουρος υποστήριξε ότι κανένα ζωντανό πλάσμα του οποίου η φυσική κατάσταση είναι ακμαία δεν μπορεί να έχει άλλους σκοπούς.

Long, *Η ελληνιστική φιλοσοφία, μετάφραση Στ. Δημόπουλος και Μ. Δραγώνα-Μονάχου*, ό.π., σσ. 110-111

6.

- **Η απήχηση του επικουρισμού στον ωφελιμισμό.**

«... Πρώτος εισάγει ο Επίκουρος το γνωστό κυρίως από τον *J. Bentham* «ηδονιστικό λογισμό», όταν ορίζει ως κριτήριο των επιλογών τη «συμμέτρησην συμφερόντων και ασυμφόρων». Και πρώτος κάνει τη γνωστή από τον *J. S. Mill* ποιοτική διάκριση των ηδονών, όταν απορρίπτει τις απολαυστικές ηδονές των ασώτων και αποδέχεται τη σωματική ευεξία (αναλγησία) και την ψυχική αταραξία που επιτυγχάνονται με τη μετρημένη απόλαυση μιας απλής ζωής, με διανοητική νηφαλιότητα και μη ενοχλητικές σκέψεις.

Παρά την αναγωγή της ευδαιμονίας στην ηδονή, ο Επίκουρος δίνει στη φρόνηση και γενικά στις αρετές ως μέσα για την επίτευξη της ηδονής, εξέχουσα θέση στο σύστημά του, ώστε τελικά η ευχάριστη ζωή να ανάγεται στο «φρονίμως και καλώς και δικαίως ζην», επειδή πιστεύει ότι αρετή και ευχαρίστηση είναι αχώριστα.

Μ. Δραγώνα-Μονάχου, *Σύγχρονη ηθική φιλοσοφία. Ο αγγλόφωνος στοχασμός*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, σ. 91

7.

- **Ιστορικές συνθήκες γένεσης των θεωριών του κυνισμού και του ηδονισμού.**

Η απώλεια της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων έχει ως πρώτη συνέπεια ... τη διάσπαση της ενότητας του ανθρώπου με τον πολίτη, του φιλοσόφου με τον πολιτικό, της εσωτερικότητας με την εξωτερικότητα, της θεωρίας με την πρακτική, με ένα λόγο αυτής «της

ωραίας ολότητας με τον εαυτό της» που, κατά τον Hegel, χαρακτηρίζει την κλασική εποχή της Ελλάδας, εκείνη την εποχή όπου ο άνθρωπος ένωθε την πόλη σπίτι του. Τη στιγμή που το παραδοσιακό πλαίσιο της ελληνικής πόλης εξαφανίζεται μπροστά σε μιαν αυτοκρατορία που οι αποφάσεις της δεν υπόκεινται σε κριτική ή συζητήσεις των υπηκόων της, ο φιλόσοφος βρίσκεται περιορισμένος είτε μέσα στην καθαρή θεωρία είτε μέσα στην απλή ηθική διδαχή, ενώ η πολιτική, ύπατη μορφή πράξης για τους Έλληνες, παύει να εξαρτάται απ' αυτόν. ... Είναι η στιγμή που η ελευθερία του ελεύθερου ανθρώπου, η οποία μέχρι τότε συγγεόταν με την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων, μετατρέπεται, ελλείψει καλύτερης λύσης, σε εσωτερική ελευθερία· η στιγμή όπου τα ελληνικά ιδεώδη της αυτάρκειας και της αυτονομίας, τα οποία μέχρι τότε αναζητούσαν την ικανοποίησή τους μέσα στην πόλη, επαφίενται σε μόνες τις πνευματικές πηγές του ατομικού ανθρώπου (...)

Φροντίζοντας περισσότερο να παρηγορήσουν ή να καθησυχάσουν τον άνθρωπο παρά να μιλήσουν για το ον, οι φιλοσοφίες της ελληνιστικής εποχής δεν θα φτάσουν την θεωρητική αυστηρότητα του πλατωνισμού ή του αριστοτελισμού. ... Από μιαν άλλη πλευρά, θα μπορέσουν να φτάσουν σ' ένα επίπεδο καθολικότητας επαρκές, ώστε να προτείνουν, απέναντι στις δοκιμασίες της ζωής, διάφορες πιθανές συνειδησιακές στάσεις, που γρήγορα θα φανούν σαν ισάριθμες άχρονες κατηγορίες ή σαν πολιτιστικά στερεότυπα που προσφέρονται στον άνθρωπο της Δύσης. Φτάνει να κατονομάσουμε τα τρία μεγάλα ελληνιστικά ρεύματα: στωικισμός, επικουρισμός, σκεπτικισμός, για να αντιληφθούμε ότι πρόκειται για τρεις «τρόπους ζωής», που, πέρα από τις ιστορικές περιστάσεις της εμφάνισής τους, θα παραμένουν για πάντα πρόσφορες στη μίμησή μας. Στην ελληνιστική εποχή εμφανίζεται η λαϊκή έννοια της φιλοσοφίας, έννοια που υποδηλώνει μιαν ορισμένη τέχνη, δύσκολη βέβαια, αλλά προσιτή ως δικαίωμα σε όλους, να ζήσουν ευτυχείς ακόμα και μέσα σε ενάντιες συνθήκες. Στην τέτοια έννοια αναφέρεται ακόμα και σήμερα η έκφραση: «να αντιμετωπίζουμε τα πράγματα φιλοσοφικά».

*Η Φιλοσοφία, Τόμος Α', επιμέλεια Φρανσουά Σατελέ,
μετάφραση Κωστή Παπαγιώργη, εκδ. «Γνώση»*

